

BERTOLT BRECHT

DRÁMÁK – DRÁMAI KORBAN

Ha irodalmi-művészeti lapok hasábjain a politikai színházról esik szó, sokan hajlamosak arra, hogy ezt a fogalmat a huszadik század találmányának tekintsék, s Piscatorot, Sztanyiszlavszkijt, Brechtet emlegessék csupán. Pedig lehet-e a politikai színházról (drámaírásról) Arisztophanész, Shakespeare, Molière, Caragiale, Madách vagy Hauptmann műveinek említése nélkül szólni? A mindenkori társadalmi küzdelem áttételesebb, illetve közvetlenebb ábrázolása semmiképpen sem lehet döntő ismérv, s nem az a színrevitel módjában alkalmazott eszázadi számtalan formai újítás sem. Ez az „optikai csalódás“ a modernség fogalmára szintén érvényes, ugyanis sokszor megfedelkedtünk arról, hogy a Globe Theater XVI. század végi előadásai például éppoly modernnek voltak a maguk idejében, mint Brook vagy Grotowski mai produkciói.

Politikaiság és modernség ebben az általánosabb, időtállóbb elképzelésben: Brecht nevétől elválaszthatatlan fogalmak. Ma már vannak fanatikus brechtianusok és fanatikus Brecht-mitoszrombolók, de egy bizonyos — századunk második felének színházára letörölhetetlenül rányomta művészegyenisége sajátos bélyegét. S nemcsak színdarabjairól, drámaelméleti fejtegetéseiről van szó, hanem arról az új szemléletről is, amely művészet és politika, színház és társadalom (s benne az egyén) viszonyát új megvilágításba helyezte. Tévedés volna azt hinni, hogy ő az agitatórikus színház híve volt abban az egyszerűsített értelemben, mely szerint a társadalmi viszonyok közvetlen ábrázolásával a művészetnek vissza kell hatnia, át kell alakítania ezeket a viszonyokat. Gondoljunk csak dialektikus *Galilei-*, *Coriolanus-* vagy *Szent Johanna*-értelmezésére, s látni fogjuk az áttételező, a különböző korok problematikájában rejlő és felszínre hozott párhuzamokból szellemi ívényt gerjesztő Brechtet is, nem csupán a fasizmus barbárságát közvetlenebbül leleplező drámák világszerte ismert és játszott szerzőjét.

Az emigrációba kényszerített Brechtnél nem volt ádázabb ellenfele e század „barna örületének“. Színdarabban, elméleti írásban, rádióbeszédben, pamfletben tiltakozott, elítélt, kigúnyolt, és fegyverbe szőlített a kultúraromboló Harmadik Birodalom ellen, amely száműzte a korabeli német író- és művésztársadalom legjelentősebb képviselőit, az otthonmaradottakat pedig megalkuvásra, feltétlen hódolatra készítette, s ezzel a teljes züllés, az esztétikai-erkölcsi csőd felé vezette azt a kultúrát, amelynek elődjei között az egyetemes művelődés olyan halhatatlan alakjai voltak, mint Goethe Beethoven.

A szellem térdre kényszerítése ellen emelte fel szavát az író, amikor a *Galileit* megírta, de akkor is, amikor — az itt következő szövegek tanúsága szerint — *Rettegés és inség a Harmadik Birodalomban*, *Allítsátok meg Arturot Ut!* és *Galilei élete* című drámái politikai hátterének megrajzolásával igyekszik lerántani a leplet a korszak korlátlan hatalmú urairól. Brecht itt sem könyörületes: véleménye szerint nemcsak politikuskok és katonák felelőtlen, bűnös politikája idézte elő a világtasztrófát, hanem a túloldal gyengesége is. Ez ma ugyancsak időszerű figyelmeztetés mindazoknak, akik a „túloldalon“ azért szállnak síkra, hogy soha többé vissza ne térhessen a „rettegés és inség“ kora.

R.J.

RETTEGÉS ÉS ÍNSÉG A HARMADIK BIRODALOMBAN

Csupán az ínség fogja legyőzni a rettegést?

Nem kételkedhetünk abban, hogy Németország, a mi hazánk látkepe rémítővé vált ezekben az esztendőekben a világ számára; amennyiben a világ polgári, akkor a polgári világ számára. Még a Harmadik Birodalom barátai között is aligha akad valaki, aki soha ne rémült volna meg ettől a Németországtól.

Róla beszélve az emberek talányfejtékké változnak.

A talány kedvelt megfejtése, amelyről különböző időkben, különböző nyelveken, a miénken is, olvastunk, így hangzik: ebben az Európa közepén fekvő országban, a kultúra egyik ősi otthonában, csaknem egyik napról a másikra kitört a barbárság, az őrjöngés elképesztő, indokolatlan, hirtelen rohama. A jó hatalmakat legyőzték, s a gonoszok kerültek uralomra.

A talány e megfejtése szerint a barbárság a barbárságból ered. A garázdálkodás forrásai az ösztönök. Az ösztönök sehonnan sem származnak, hanem adva vannak. E megoldás értelmében a Harmadik Birodalom természeti tünemény, hasonlatos egy vulkán kitöréséhez, amely virágzó rónákat változtat pusztasággá.

A leghatalmasabb angol államférfi arról beszélt, hogy a németek túlértékelik az államot. Az állam az ő számára, természetesen, valami természetes dolog, túlértékelése folytán azonban természetelenssé válik. Eszünkbe jutnak Schiller sorai: „Mily jótékony a tűz hatalma, Hogyha az ember szeme rajta“, és az intelmező folytatás.

E megfejtés szerint egy bizonyos természetellenes állam az állam túlértékeléséből ered. Nyitva marad a kérdés, hogy emez honnan származik.

Vannak realistább megfejtések, például ez: Németország nagy állam, hatalmas iparral. Gondoskodnia kell arról, hogy ennek piaci és nyersanyagforrásai legyenek. A piacokért és nyersanyagforrásokért vívott harcban ezelőtt húsz évvel legyőzték. A győzők megbénították az államot mint olyant, de óriási kölcsönökkel megintették az ipar növekedését. Ennek nem voltak elegendők a régi piacok és nyersanyagforrások, sőt egy részüket el is vették tőle. Nem csoda, ha most ismét mozgásba hozza államát. Ez meg fogja ismételni a kudarcba fulladt kísérletet.

Az embereknek, akik úgy vélekednek, megvan legalább a magyarázatuk, hogy a németek miért „értékelik túl“ az államot, de ők sem találnak magyarázatot a németországi barbárságra, hacsak nem nyilvánítják ők is olyan barbárságnak, amely a barbárságból ered. Ez az állam szerintük megszokott állam, amely kivételes helyzetbe került, és kivételes eszközökre van szüksége, ám ezeknek az eszközöknek a jellege mégis meg kell hogy rémítse őket.

A kivételes eszközökben van ugyanis valami nyilvánvaló visszásság. Nem magyarázhatók csupán a kivételes helyzettel.

Így tehát ezeknek az embereknek a zsidóüldözések például éppen azért bosszantóak, mert „főlöleges“ kihágásoknak tűnnek, Számukra valami külsőségest, nem a lényeghez tartozót jelentenek. Az a benyomásuk, hogy piacok és nyersanyagforrások meghódításához nincs szükség pogromokra, tehát elkerülhetők.

A németországi barbárságot nem az osztályharcok következményeként fogják fel; ezért nem értik meg a fasizmus jel-szavát, hogy az osztályharcot a fajok küzdelmévé kell alakítani. Nekik maguknak még nem kell saját osztályharcukat a fajok küzdelmévé alakítaniuk. Még lehetnek parlamentjeik, mivel többségük van a parlamentekben.

Ám a polgári világ iszonyattal figyeli, milyen kivételes eszközökhöz folyamodik egy állam, hogy ura legyen a kivételes helyzeteknek; hiszen alig van szabály, amely valamikor ne lett volna kivétel. Valóban lehetséges, hogy a kultúra balasztá válhat, amelyet tengerbe kell dobni, hogy ez a léggömb felszállhasson?

A hatalmas angol államférfi, aki panaszkodott amiatt, hogy a németek túlértékelik az államot, kifejezésre juttatta ezt az iszonyatot, amikor olyan állapotokról beszélt, amelyek között már nem lenne érdemes élni. Vajon sejti-e, hogy a „természetes“ államokban is élnek emberek, akiknek nem érdemes élniük?

Németország, a mi hazánk, egy 2 millió besűgőből és 80 millió besűgöttből álló néppé változott. Élete abból a perből áll, amelyet most ellene indítanak. Csupán vétkesekből tevődik össze.

Amit az apa mond a fiának, azt azért mondja, nehogy letartóztassák. A pap végiglapozza bibliáját, olyan mondatokat keresve, amelyeket elmondhat anélkül, hogy letartóztatnák. A tanító Nagy Károly valamely intézkedéséhez olyan indítékot keres, amelyet taníthat anélkül, hogy letartóztassák. A halotti bizonyítványt aláírva, az orvos a halál olyan okát kutatja, amely nem vezet letartóztatásához. A költő olyan rigmuson töri a fejét, amelyért nem tartóztatják le. S hogy megmeneküljön a letartóztatástól, a paraszt elhatározza, hogy nem hizlalja a kocáját.

Amint látjuk, elképesztők azok a kivételes eszközök, amelyekhez az államnak folyamodnia kell.

A polgári világ kétségbeesetten igyekszik bebizonyítani, hogy az állam téved, nem kell hozzájuk folyamodnia. Hogy szükség van talán bizonyos erőszakra (a kivételes helyzet miatt), de nem ilyen nagy erőszakra, hanem csupán ennyi meg ennyi erőszakra. Hogy elegendő a mértékkel végzett fenyítés. Hogy megteszi az alkalmi megfigyelgetés. Hogy jobb, ha a háborús előkészületek józan határok között folynak.

S a polgári világnak az a tompa sejtése támad, hogy téved.

Azt a kérdést, hogy Németországban mennyi kényszerre van szükség, sok nemzet polgársága felteszi, a német is.

A német nagypolgárság esetében erről volt szó: fenn kellett tartani a nagybirtokot, s a megegyezés ez volt: minden eszközzel. Az államot nagyarányúan kiépítették. Ez most, úgy mondják, itt-ott a nagypolgárság értetlenségével találkozunk. Az eszközök szűkmarkú kezelésével. Hirtelen újra nem minden eszközről, hanem csak egyesekről van szó. Morgás kezd hallatszani.

Néhanapján porba hull egy fej, és néhanapján morgás hallatszik. „Ez elégedetlenséget jelent” — mondják a menekültek. Vajon elégedetlenséget jelent? Vajon a huszonhét éves anyának és diáklánynak ugyanabból az okból kellett lecsapni a fejét, amelyből a rajnai gyáriparosok emlékiratát szétépték? Ha valóban elégedetlenség, mondjátok meg nekem: mekkora?

A rezsim a tönk szélére jutott, már csak „önmagát képviseli“?

Az „elégedetlenség uralkodik“ kifejezés nem szerencsés. Hiszen nem is uralkodik elégedetlenség. A rezsim idegen test? De hiszen a bandita márkában szorongatott kés is idegen test. A gyáriparosokat le kell már szorítani? Hová? A munkásokra? Mindenkit nyomaszt már a szolgaság? Tehát mindenki a mindenki szabadságát óhajtja?

A rezsim kényszeríti a munkásokat, hogy hagyják kizsákmányolni magukat, s ezért elveszi szakszervezeteiket, pártjaikat, újságjaikat. A rezsim kényszeríti a munkaadót, hogy kizsákmányolja a munkásokat, megparancsolja a kizsákmányolás bizonyos formáit, tervszerűséget visz a kizsákmányolásba, s a munkaadók elé a tábornokot állítja példaképpül, tehát „mindenütt“ a szolgaság érzése.

A rezsim erőssége, úgy mondják, abban rejlik, hogy nincs ellenfél a láthatáron. Ez nem vonatkozhat a munkásokra: néhanapján porba hull egy-egy fej. Vonatkozhat a polgárságra: bár néhanapján morgás hallatszik. Aki itt morog, az nem ellenfél.

Aztán itt van még természetesen az óriási középosztály, a kispolgári és paraszti egzisztenciák tömege. Úgy vannak felosztva, hogy tíz emberből kettő elnyomja a többi nyolcat. Esetükben a nagy kérdés, mennyi kultúraromboló eszközt kell jóváhagyni, hogy az állam fenntartsa a nagybirtokot, így módosul: a kisbirtok a nagybirtoktól függ-e? Bizonyos rétegek osztalékot kapnak a zsák-

mányból, vagy ilyenben reménykednek. A többiek nem fogták fel a termelőeszközök birtoklása és a saját birtokuk közötti különbséget. Egyébként sem kérdik meg őket.

A művelődési elképzelésekhez való minden ragaszkodás letartóztatáshoz vezet. A nagy háborúban, a legnagyobb és legradikálisabb eszközben, amelyet a nagybirtok fenntartására majd nemsokára jóvá kell hagyni, az élethez (amely szintén kultúráérték) való ragaszkodást halállal fogják büntetni. Ez a rettegés kezd árnyékot vetni minden más félelemre.

A rezsim és a középrétegek szembenállnak egymással, vad perpatvarba keveredve. A rezsim azoknak az előnyöknek a listáját lobogtatja, amelyeket a birtok fenntartása hoz magával. A középrétegek alkudoznak: „Jó, félre Goethével! De nem tarthatnánk meg a vallást?” — „Nem.” — „Egy kis vélemény szabadság csak nem fog ártani?” — „De igen.” — „De a gyermekeink, nem lehetne őket...?” — „Hova gondoltok?” — „A csupasz életünket?” — „Kockára kell tenni.”

A gondolat, hogy a barbárság a barbárságból ered, nem fejt meg Németország borzasztó talányát. Az erőszakosságok mértéke alapján következtetni lehet az ellenállás mértékére. Ezek szerint az erőszakos tettek nem zsarnoki ösztönökből, hanem számításból származnak, s minden ostobaság, ellentmondásosság és elhibázottság ellenére az ésszerűség elemét is magukban foglalják. De amint az elnyomásnak különböző módjai vannak, éppúgy az ellenállásnak is. A népnek azok a rétegei, amelyek rémülten vetik fel a kérdést: *mennyi* kultúraromboló eszközre van szükség, hogy a tőkéből, földből, gépekből álló nagybirtokot fenntartsák, a rezsimtől talán még is egyenes választ kapnak, amikor azt ordítja: éppen annyira, amennyit alkalmazunk! Vajon arra lenne szükség, hogy ezeket a rétegeket is előbb a végső elálatiasodásnak abba az állapotába kell taszítani, amely ellen a szocialista klaszszikusok szavai szerint a proletariátus az emberi méltóságért vívott küzdelmében védekezik? Csupán az inség fogja legyőzni a rettegést?

ÁLLÍTSÁTOK MEG ARTURO UIT! (Jegyzetek)

1. Előszó

Az *Allítsátok meg Arturo Uit!*, amelyet 1941-ben Finnországban írtam, kísérlet Hitler felemelkedésének olymódú megmagyarázására a kapitalista világ számára, hogy ezt a számára ismert környezetbe helyeztem. A verses nyelv mérhetővé teszi az alakok hősiségét.

2. Megjegyzések

Ma azt halljuk általában, helytelen és kilátástalan az a szándék, hogy a nagy politikai bűnözőket, legyenek élők vagy holtak, kiszolgáltassuk a nevetségességnek. Móg a köznép is, mondják, érzékeny erre, nemcsak azért, mert belekeveredett a büntettekbe, hanem mert a megmaradtak nem tudnának a romok között ilyesmin nevetni. Nem kell nyitott kapukat döngetni, mivel elég sok van belőlük a romok közt; a leckét megtanulták, minek most a szerencsétleneknek ismét a fejére olvasni. Ha azonban a leckét nem tanulták meg, akkor vesélyes dolog nevetésre ingerelni egy né-

pet egy olyan hatalmasság rovására, amelyet, úgymond, nem vett komolyan, satöbbi, satöbbi.

Viszonylag könnyű eleget tenni annak a követelménynek, hogy a művészet óvatosan járjon el a brutalitással, a felismerés szenge palántáját szeretettel öntözze, s azoknak, akik megmutatták, mi egy gereblye, most azt mutassa meg, mi egy öntözőkanna, és így tovább. Foglalkozni lehet a „népi” fogalmával is, amely valami „magasabb rendűt” jelent, mint a népesség, s rámutatni, hogy miként motoszkál itt a fejekben a hóhérok és áldozatok, a vállalkozók és munkavállalók „népközösségének” eszméje. De a szatírával szemben támasztott igény, hogy ne avatkozzék be itt, ahol komoly dolgokról van szó, még nem jelenti erkölcs-telenként való elutasítását. Hiszen ez éppen komoly dolgok iránt érdeklődik.

A nagy politikai bűnözőket mindenképpen ki kell szolgáltatni, különösen a nevetségességnek. Mert ők elsősorban nem nagy politikai bűnözők, hanem nagy politikai bűnök elkövetői, ami egészen más dolog.

Né féljünk a lapos igazságtól, ha valóban az! Amilyen kevésbé bélyegzi tők-

filkóvá Hitlert vállalkozásainak kudarca, éppoly kevéssé teszik nagy emberré e vállalkozások méretei. A modern államokban az uralkodó osztályok legtöbbször nagyon is átlagos embereket használnak vállalkozásaikhoz. Még a gazdasági kizsákmányolás fölötté jelentős területén sincs szükség különös tehetségre. Az IG Farben milliárdos trösztje csak arra használja fel az átlagon fölüli intelligenciát, hogy kizsákmányolja; a kizsákmányolók maguk, maroknyi ember, akik a leggyakrabban születésük révén jutottak hatalomhoz, közösen a ravasz-ságra és brutalitásra támaszkodnak, ám üzleti szempontból a műveletlenség, sőt egyesek esetleges jóindulata sem árt nekik. A politikai üzleteket olyan emberekkel intéztetik el, akik gyakran sokkal ostobábbak náluk. Hitler ebben Brüning, az meg Stresemann nyomdokaiba léphetett, katonai téren pedig Lakeittel bizonyára felveheti a versenyt Hindenburggal. Egy katonai szakértőt, mint Ludendorff, aki politikai éretlensége miatt vesztette el csatáit, éppoly kevéssé szabad szellemléti óriásként elképzelni, mint egy fejszámolót a varietében. Az ilyen emberek vállalkozásaik méreteivel keltik a nagyság látszatát. Pedig éppen e méretek folytán nem kell feltétlenül rátermettekné lenniük, hiszen ez csupán azt jelenti, hogy intelligens emberek óriási csoportját vették igénybe, s ezért a váltságok és háborúk az összlakosság intelligenciájának bizonyosságaivá lesznek.

Ehhez hozzájárul az, hogy a büntett maga gyakran csodálatot kelt. Szülővárosom kispolgárait mindig csak áhitattal és lelkesedéssel hallottam szólni egy Kneisel nevezetű tömeggyilkosról, úgy-hogy nevét a mai napig megőriztem em-

lékezetemben. Még azt sem tartották szükségesnek, hogy ráfogják a szokásos történetet szegény, öreg anyókák barát-ságos támogatásáról; gyilkosságai ele-gendők voltak.

A kispolgárok történelemszemlélete (és a proletároké, amíg mással nem rendelkeznek) nagyrészt romantikus. Első Napóleon természetesen nemcsak a Code Napoléon-nal foglalkoztatta a németek szegényes fantáziáját, hanem áldozatainak millióival is. A vérfoltok olyan jól illenek ezekhez a hődtökhöz, akár a szépségflastrom. Ha a joggal „Deutsche Rundschau“-nak [Német Körképnek] nevezett folyóiratban egy bizonyos doktor Pechtel 1946-ban azt írta Dzsingisz kánról, hogy „a Pax Mongolica ára 20 szétrom-bolt birodalom és több tucat millió ember halála volt“, akkor „a vérfoltos hő-dító, minden érték elpusztítója, akiben nem szabad elfelejteni az uralkodót, aki bebizonyította, hogy nem volt destruktív koponya“, már azáltal naggyá válik, hogy nem mutatkozott kicsinyesnek az emberekkel való bánásmódjában. A gyilkolónak ezt a tiszteletét el kell törölni. A hétköznapi logikának nem szabad hagynia, hogy megfélemlítsék, ha vissza-tér a távoli századokba; ami számunkra érvényes a kis viszonyokat illetően, azt nagyban is érvényre kell juttatnunk. A kis gazembernek nem szabad — ha az uralkodók megengedik neki — nagy gaz-emberré válnia, s nem szabad különle-ges helyet elfoglalnia nemcsak a gaz-ságban, hanem történelemszemléletünk-ben sem. És általában bizonyára helytálló az a tétel, miszerint a tragédia gyakrab-ban veszi félvállról az emberek szenvedé-seit, mint a komédia.

VÁZLATOK A GALILEI ÉLETE ELŐSZAVÁHOZ

A *Galilei élete* az 1938-as esztendő azon utolsó, sötét hónapjaiban íródott, amikor a fasizmus előretörését sokan feltartóztathatatlanak, a nyugati civilizáció végső összeomlásának idejét pedig elérkezettnek látták. Valójában az a nagy korszak ért véget, amely elhozta a világ számára a természettudományok fel-lendülését s a zene és színház új művé-szetét. Szinte általános volt a várakozás egy barbár és „történelemmentes“ kor-szakra. Csak kevesen látták készülődni az új erőket s érezték az új eszmék vitalitását. Még a „régie“ és „új“ fogal-

mak értelme is homályba borult. A szo-cialista klasszikusok tanai vesztek az újszerűség varázsából, s egy elmúlt kor-hoz tartozóknak tűntek.

A burzsoázia elszigeteli a tudós tudatá-ban a tudományt, különálló szigetként értelmezi, hogy a gyakorlatban összefon-hassa *saját* politikájával, *saját* gazdasá-gával, *saját* ideológiájával. A kutató cél-ja a „tisztá“ kutatás, a kutatás eredmé-nye kevésbé tisztá. Az $E=mc^2$ képlet örök időkre szól, semmihez sincs kötve. Ezért mások gondoskodhatnak a kötésekk-

ról: Hirosima városa hirtelen nagyon rövidéletűvé vált. A tudósok magukra vállalják a gépek felelőtlenségét.

Gondoljunk vissza a kísérleti természettudományok ősatyjára, Francis Baconre, aki nem hiába dolgozta ki tételét, miszerint hallgatnunk kell a természet-re, hogy parancsolhassunk neki. Kortársai hallgattak a természetre, miközben pénzzel látták őt el, s így neki, a legfőbb bírónak, annyit parancsolgathattak, hogy a parlamentnek végül le kellett csuktatnia. Macaulay, a puritán, a politikus Bacont, akit elítélt, elválasztotta a tudós Bacontól, akit csodált. Tegyük mi is így a náci korszak német orvosai-val?

A háború többek között előmozdítja a tudomány fejlődését. Micsoda alkalom! Nemcsak tolvajt, hanem felfedezőt is szül. A magasabb felelősség (a magasabb állásúaké) helyettesíti az alacsonyabbat (az alacsonyabb állásúakét). A fegyelem elszabadítja az önkényt. Minden rendben van a rendetlenséggel. Az orvosoknak, akik a sárgaláz ellen küzdöttek, még saját magukon kellett kísérletezniük; a fasiszta orvosok szállítva kapták az anyagot. Az igazságosság itt is közbelépett: csupán „bűnözőket“, vagyis másként gondolkodókat kellett megfagyasztaniuk. Az „állati“ hővel történő felolvasztási kísérletekhez prostituáltakat kaptak, olyan nőket, akik a szüzesség parancsolata ellen vétettek. Ezek a bűnt szolgálták, most a tudomány szolgálatába léphettek. Különböző kiderült, hogy a forró víz inkább feléleszt, mint egy női test, többet tehet a hazáért a maga kis posztján. (A háborúban sohasem szabad megfélemlenünk az etikáról.) Haladás mindenütt. Az évszázad elején az alacsonyrendű nép politikusai arra kényszerültek, hogy a börtönöket tekintsék egyetemeiknek. Most a börtönök az örök (és orvosok) egyetemei lettek. Természetesen, ha az állam nincs is abban a helyzetben, hogy az erkölcs határai között maradjon, akkor is minden rendben lett volna, mármint „tudományos szempontból nézve“. Ennek ellenére a polgári világnak mégis van némi joga arra, hogy felháborodott legyen. Ha csupán fokozatokról van szó, ezek mégis fokozatok. A Mackensen és Máltzer tábornokok elleni római perben, túszo agyonlövésére ügyében, a vád angol képviselője, bizonyos Colonel Halse elismerte, hogy háborúban a „reprisal killings“ [megtorló gyilkosságok] nem törvénytelenek, ha az áldozatokat eltávolítják az események színhelyéről, a kivégzések száma nem túl nagy, s megki-

Jelenet a Galilei élete zürichi ősbemutatójáról

sérliek kideríteni azoknak a személyeknek a kilétét, akik az esetekért felelősek voltak. A német tábornokok azonban túllőttek a célon. Tíz olaszt számítottak egy megölt német katonára (különben nem húszat, ahogy Hitler követelte), és mindent túl gyorsan intéztek el, körülbelül 24 óra alatt. Az olasz rendőrség néhány olasszal többet szállított, tévedésből, s a németek tévedésből ezeket is lelőtték, ugyanis túlságosan megbíztak az olaszokban. De itt is előráncigálták a börtönökből a túszoakat, az elítélteket vagy a gyanúsítottakat, akik perükre vártak, a hiányt pedig zsidókkal pótolták [...]

A burzsoázia legmélyebb elzűllésének e korszakában mindenestre ki lehet mutatni, hogy a rongyok ugyanabból az anyagból vannak, mint amelyekből a hajdani tiszta köntösök készültek.

Így kapják meg végül a tudósok azt, amire szükségük van: az állami eszközöket, a nagyarányú tervezést, az ipar fölötti uralmat; így érkezik el aranykoruk. És nagyarányú termelésük megindul mint a pusztítóeszközök termelése, tervezésük a legszélsőségesebb anarchiához vezet, ugyanis felfegyverzik az államot más államok ellen. A lebecsülés, amellyel a nép a világtól elidegenedett professzort sújtja, puszta rettegéssé változik most, amikor amaz a világot olyananyira fenyegeti. És abban a pillanatban, amikor abszolút szakemberként teljesen elszakadt a néptől, réműlettel is-

Ernst Busch — Galilei szerepében

mét a nép egyik tagjának látja önmagát, mert a fenyegetés neki is szól; saját életéért is aggódnia kell, s mindenki közül ő tudja a legjobban, hogy mennyire. Tiltakozásai, amelyek közül nem keveset hallottunk, nemcsak a tudománya elleni támadásoknak szólnak, amelyeket feltartóztatni, megghiúsítani, elkészíteni kell, hanem a világnak saját tudata általi veszélyeztetése és önmaga veszélyeztetettsége ellen is.

Csak nemrég volt a németeknek ilyen élményük, amelyet nagyon nehezen lehet értékesíthető ismeretté változtatni. Az államvezetés egy tudatlan ember kezébe került, aki erőszakos és „képzetlen” politikusok bandájával együtt szörnyű háborút robbantott ki, s az országot a teljes romlásba döntötte. Röviddel a katasztrófa előtt és utána jó ideig ezekre az emberekre hárították a bűnösséget. Ők megvalósították az intelligencia csaknem teljes mozgósítását, vagyis minden szakterületet képzett erővel láttak el, s ha itt-ott otrombán léptek is közbe, mégsem lehet a katasztrófát csupán eme otrombaság rovására írni. Úgy tűnik, hogy még a politikai és katonai stra-

tégia sem volt egyszerűen helytelen, a hadsereg és a civil lakosság bátorsága pedig kétségtelen volt. Végül az ellenségek emberi és műszaki fölénye győzött, amely a nehezen előrelátható események egész sora folytán jött létre.

Sokan, akik a kapitalizmus fogyatékoságait látják, vagy legalábbis sejtik, kétszerek arra, hogy elviseljék őket a személyes szabadság miatt, amelyet számukra látszólag biztosít. Ebben a szabadságban főleg azért hisznek, mert alig veszik igénybe. Hitler korbácsa alatt e szabadságot mindenképpen többé-kevésbé elvesztették; össze lehetett hasonlítani egy kis tőkével a takarékpénztárban, amely normális időkben bármikor felvehető, persze jobb hozzá nem nyúlni, most azonban úgymond befagyasztották, vagyis nem vehető fel többé, bár még létezik. A hitleri borzalmat anormálisnak tekintették; számukra itt a kapitalizmus kinövéséről, sőt kapitalistaellenes mozgalomról volt szó. Hogy az utóbbiban higgyenek, alkalmazni kellett mindenestre azt a meghatározást, amelyet a nemzetiszocializmus adott a kapitalizmusról, ami pedig a kinövések elméletét illeti, a kapitalizmus olyan rendszert jelentett, amelynek a kinövéseit bizonyára nem az értelmiségi akadályozhatták vagy szüntethették volna meg. Minden esetben csak a katasztrófa állíthatta helyre a szabadságot. Amikor a katasztrófa bekövetkezett, nem állította — még ez sem — helyre a szabadságot.

A hitlertelenített Németországban uralkodó nyomor oly sokoldalú leírásai között szerepelt a szellemi nyomoré is. „Amire szükségük van, amire várnak, az egy üzenet” — mondták. „Nem jutott el ilyen hozzájuk?” — kérdeztem én. „Nézd a nyomort” — mondták — „és itt nincs vezetés.” „Nem volt elegendő vezetés számukra?” — kérdeztem én, s a nyomorra utaltam. „De hiszen távlatra van szükségük” — mondták. „Hát nem elégték meg ezeket a távlatokat?” — kérdeztem én. „Úgy hallottam, elég sokáig éltek annak a távlatnak a tudatában, hogy megszabadulnak Führerüktől, vagy hogy az kifosztás végett a világot a lábuk elé helyezi.”

Eppen az a kor, amikor a legnehezebben lehet tudás nélkül élni, egyet jelent azzal a korrall, ahol ez a legnehezebben megszerezhető. A legmélyebb nyomor állapota az, amikor úgy tűnik, hogy tudás nélkül lehet élni. Már semmi sem kiszámítható, a mércék elpusztultak, a közeli célok elfedik a távoliakat; ilyenkor a szerencse dönt.

RITÓOK JÁNOS fordítása